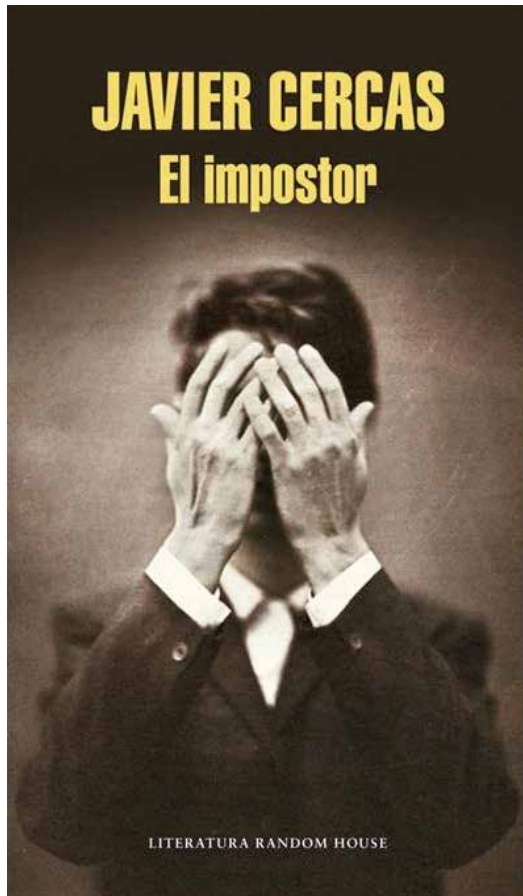

JAVIER CERCAS

El Impostor

Javier CERCAS, *El Impostor*,
Literatura Random House, 2016,
420 pp., ISBN 9788439729723

De herinneringsindustrie moet onttrokken worden aan de getuigen. Het zijn de historici die met de nodige kritische afstand de geschiedenis moeten schrijven. De herinneringen van getuigen kunnen een bijdrage leveren, maar zij kunnen nooit het hele verhaal schrijven. Dat beweert de Spaanse schrijver Javier Cercas in zijn laatste boek *El Impostor* of *De Bedrieger*.

El Impostor van Cercas vertelt vooral het verhaal van de Spanjaard Enric Marco, die voorzitter was van de Amical de Mauthausen, de Vrienden van Mauthausen. Deze vereniging verdedigde de belangen en vooral de nagedachtenis van de Spanjaarden die in Duitse concentratiekampen hadden gezeten tijdens de Tweede Wereldoorlog. In mei 2005 zou Enric Marco samen met de toenmalige Spaanse regeringsleider Zapatero in ex-concentratiekamp Mauthausen officieel hulde brengen aan de landgenoten die in de Duitse kampen waren gestorven. Maar kort daarvoor werd Marco ontmaskerd als een bedrieger. Hij had beweerd dat hij een van de weinige Spaanse overlevenden was van het Duitse concentratiekamp Flossenbürg. Historicus Menito Bermejo ontdekte echter dat Marco nooit in een concentratiekamp had gezeten.

De onthulling van Bermejo joeg een schokgolf door Spanje. Marco werd beschuldigd van bedrog en werd zowat de verpersoonlijking van het kwaad. Zijn zaak hield de Spaanse schrijver Javier Cercas, onder meer bekend van *Soldaten*

van *Salamis*, jarenlang bezig. Na lang twijfelen schreef Cercas uiteindelijk een beklijvend boek over de kwestie. Enric Marco staat centraal in het boek. Maar Cercas wil met *El Impostor* ook zichzelf én de lezer een spiegel voorhouden. Hij vraagt zich af of een schrijver in zekere zin ook geen bedrieger is. Een auteur scheidt immers een fictief verhaal en geeft vorm aan personages die nooit hebben bestaan. Tegelijk meent Cercas dat we als mens regelmatig de behoefte hebben om bedrogen te worden en dat we vaak ook zelf bedriegen en liegen of een loopje nemen met de werkelijkheid. Hoeveel mensen stellen zich niet mooier en heldhaftiger voor dan ze in werkelijkheid zijn?

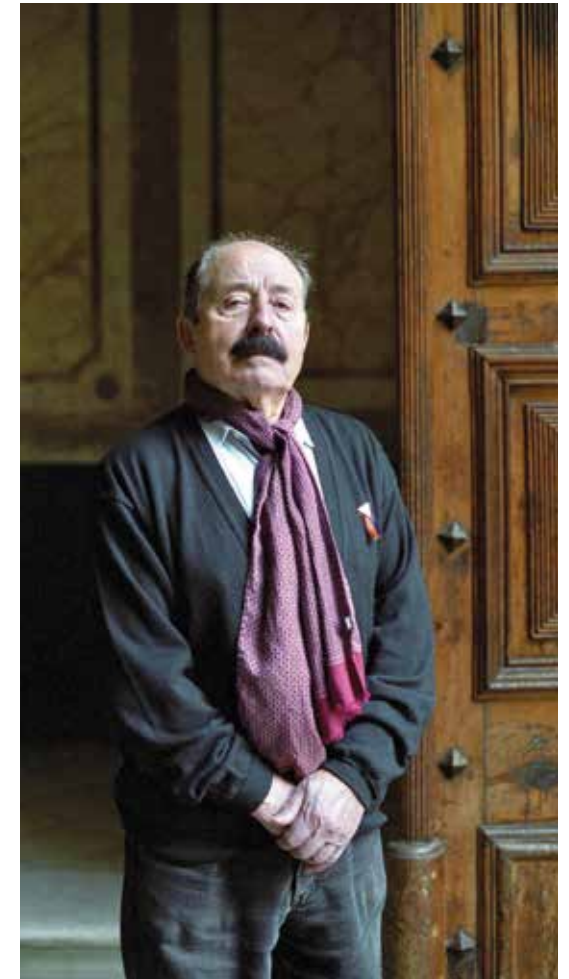
Cercas tekent Marco als een doodgewone man die zich, net als de meeste mensen, in het maatschappelijke en politieke leven bij de meerderheid schaarde. Tegelijk was hij een uitzonderlijke man omdat hij op een overdreven wijze de grootste en voornaamste wilde zijn.

El Impostor handelt dus eigenlijk over onze wanhopige wens om koste wat het kost te worden aanvaard en bewonderd. Om dat te bereiken, scheppen we volgens Cercas een fictief en parallel leven waarin we ons voordoen als helden. Op die manier wordt ons reële leven, waarin we ons conformeren en waarin we te laf zijn om neen te zeggen, draaglijker.

'Ik ben Marco ...'

In zekere zin begon het bedrog van Marco al bij zijn geboorte. Hij zag het levenslicht op 12 april 1921 maar beweerde later dat hij op 14 april van dat jaar geboren was. Zo kon hij verklaren: 'Ik ben Marco en ben geboren op 14 april 1921, precies tien jaar voor de proclamatie van de Tweede Spaanse Republiek op 14 april 1931.'

De jongen werd geboren in een gebroken gezin. Zijn vader heeft hij nooit gekend. Zijn moeder, door haar man mishandeld, verliet hem nog voor het einde van de zwangerschap. Zijn moeder was overigens zwakzinnig en bracht maar liefst 35 jaar van haar leven in

Enric Marco. (<https://jlfuentecilla.wordpress.com/tag/ guerra-civil-espanola/>)

instellingen door. De jonge Marco verhuisde gedwongen van de ene familie, die bereid was hem op te vangen, naar de andere.

Als jonge knaap sloot hij zich aan bij de anarcho-syndicalistische vakbond Confederación Nacional del Trabajo (CNT). Daarmee was hij geen uitzondering in het Barcelona van de jaren 1930 toen de CNT op een massale aanhang bij de arbeiders kon rekenen. Op 18 juli 1936 brak de Spaanse Burgeroorlog uit. In Barcelona, zoals in veel andere plaatsen, werd de opstand

van de militairen neergeslagen door het volk. Welke rol de jonge Marco daarbij speelde, is moeilijk te achterhalen. Wel is het zeker dat hij zich later belangrijker voordeed dan hij in werkelijkheid was. Zo liet Marco uitschijnen dat hij op goede voet stond met enkele anarchistische voormannen, zoals Buenaventura Durruti.

Toen de legers van Franco in de lente van 1939 Barcelona binnenmarcheerden, dook Marco onder bij een tante. Naar eigen zeggen sloot hij zich aan bij het ondergrondse verzet tegen Franco. Zo zou Marco na het begin van de Tweede Wereldoorlog in Frankrijk terecht zijn gekomen, waar hij zou zijn opgepakt en overgebracht naar het Duitse concentratiekamp Flossenburg.

In werkelijkheid was Marco bang dat hij als CNT'er zou worden aangehouden. Daarom koos hij voor de vlucht voorwaarts en meldde hij zich aan om als vrijwilliger te gaan werken in Duitsland. Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog wilde Franco Hitler immers nog ter wille zijn vanwege de militaire steun die hij tijdens de burgeroorlog van de nazi's had gekregen en liet hij Spaanse vrijwilligers in Duitsland werken. Voor Franco was dit een tweesnijdend zwaard: hij kon Hitler, die eigenlijk militaire steun verwachtte, paaien en tegelijk was hij af van een groot aantal monden om te voeden. Na de bloedige burgeroorlog verkeerde Spanje immers op de rand van een hongersnood.

Als een kameleon

Marco vertrok op 27 november 1941 naar Kiel in Duitsland. Op 6 maart 1942 werd hij aangehouden omdat hij communist was en hoogverraad zou hebben gepleegd. Hij verbleef zeven maanden in de gevangenis van Kiel, maar kwam op 7 oktober 1942 toch weer vrij. Het is niet duidelijk waarom de Hoge Raad van Duitsland Marco vrijpleitte van de ernstige beschuldigingen die hem ten laste waren gelegd. Ongetwijfeld speelde mee dat Marco, met zijn

talent om mensen te misleiden, ook de Duitse rechters voor zijn karretje wist te spannen.

Na zijn terugkeer uit Duitsland leidde Marco een teruggetrokken leven en was hij helemaal niet betrokken bij het verzet tegen de dictatuur van Franco, zoals hij later nochtans beweerde. Om dat normale leven om te buigen in een meer heldhaftig bestaan veranderde hij regelmatig van schutkleur. In de jaren 1950 gooide hij zijn leven radicaal om: hij veranderde van werk, verhuisde, liet zijn vrouw en haar familie in de steek en paste zelfs zijn naam aan. Zo liet hij zich Enrique Durruti noemen, naar de bovengenoemde anarchistische voorman, of simpelweg Enrique de automechanicus, naar zijn oude beroep dat hij weer had opgenomen.

Midden jaren 1970 maakte Marco een tweede grote ommezwaai toen Franco op sterven lag en de weg naar de democratisering van Spanje in zicht kwam. Hij verscheen meer en meer in oppositionele, vooral anarchistische kringen. Daarbij zette hij het parcours uit voor zijn latere leven. Kwistig strooide Marco met het verhaal dat hij tijdens de burgeroorlog in de voorste linies had meegevochten, de anarchistische voorman Durruti goed had gekend en na zijn politieke verbanning naar Frankrijk in de Duitse concentratiekampen was terechtgekomen.

Hoewel Marco tijdens de dictatuur van Franco niet actief was geweest in de CNT, werden zijn verhalen gretig opgepikt. Vooral door de jongeren die na de dood van Franco belangstelling toonden voor het anarchisme. Marco's ster rees als een komeet aan het anarchistische firmament en hij wist zich in korte tijd op te werken tot algemeen secretaris van de CNT.

Cercas vraagt zich af hoe het mogelijk was dat Marco tijdens de transitie van dictatuur naar democratie aan het hoofd kwam te staan van de anarchosyndicalistische CNT. Een man die veertig jaar niets van zich had laten horen in de vakbond en ook geen rol had gespeeld in het verzet tegen Franco. Het antwoord op die complexe vraag is volgens Cercas nochtans

Enric Marco als voorzitter van de Vriendenkring van Mauthausen in 2003. (<https://lamemoriaviva.wordpress.com/tag/holocausto/page/2/>)

simpel: Marco was er op dat moment de geknipte figuur voor. Bij de dood van Franco was het Spaanse anarchisme verdeeld in twee grote blokken. Aan de ene kant waren er de (oude) bannelingen en aan de andere kant de jonge anarchisten in Spanje zelf. Deze twee blokken stonden zowel in ideologisch als cultureel opzicht tegenover elkaar. Wat hen vooral scheidde, was de vraag of het anarchisme moest worden aangepast aan het nieuwe tijdsgewricht of dat het eerder moest vasthouden aan de oude syndicalistische opvattingen en aan de zuivere leer van het anarchisme.

Brugfiguur

Marco leek in die omstandigheden de ideale man om de kloof te dichten. In tegenstelling tot de oude bannelingen kende hij de Spaanse realiteit van het einde van de jaren 1970 goed. Tegenover de jongeren had hij dan weer het

voordeel dat hij vertrouwd was met de arbeidssituatie in Spanje. Bovendien had hij niet alleen de burgeroorlog meegemaakt, maar kende hij ook de cultuur van de oude CNT.

De bannelingen wantrouwden Marco omdat hij niet uit hun kringen kwam, maar ze hadden nog minder vertrouwen in de jonge garde. Daar viel Marco net goed omdat hij door persoonlijke contacten wist wat er bij hen leefde. Bovendien wist Marco zich te presenteren als iemand die vooraan had gestaan in de clandestiene strijd tegen Franco en daarvoor ook had geboet in de franquistische kerkers. En hij had het voordeel dat hij lid was van de metaalvakbond van de CNT, die na de dood van de dictator geweldig groeide en daardoor een beslissende stem had in de overkoepelende CNT.

Maar er speelde nog een ander, zelfs belangrijker element mee. De transitie van dictatuur naar parlementaire democratie in Spanje was lastig en leek theoretisch onmogelijk. Tegen

Enric Marco op een festival waar het boek *El Impostor* werd voorgesteld in 2016. (http://blogs.lavanguardia.com/hemeroteca/files/2010/05/lf_marco.jpg)

sen zorgvuldig hele en halve onwaarheden uitgezet om zich te kunnen presenteren als een echte ex-concentratiekampgevangene.

Toen uitkwam dat Marco op een wel heel spitsvondige manier met de waarheid was omgesprongen, vroegen velen zich af hoe het mogelijk was geweest dat hij zo lang zoveel mensen bij de neus had weten te nemen. Schrijver Mario Vargas Llosa, die zich eveneens over de zaak Marco uitliet, betoogde dat Marco naast een charlatan ook een wonderbaarlijk acteur was. Hij wist op unieke wijze de persoon die hij wilde zijn in zijn biografie te integreren.

Bovendien maakte Marco op een meesterlijke wijze gebruik van de vanzelfsprekendheid die gangbaar is in totalitaire regimes: hoe groter de leugen, hoe geloofwaardiger die wordt voor velen. Hitler deed het hem volgens Cercas al voor: 'De massa wordt gemakkelijker het

slachtoffer van een grote leugen dan van een kleine leugen omdat iedereen af en toe wel een kleine leugen begaat, maar zich schaamt voor té grote leugens.'

Van even groot belang voor het 'succes' van Marco als voorman van de Vrienden van Mauthausen was het ontbreken van grondige en betrouwbare studies over de Spaanse slachtoffers van de holocaust. Ten tijde van Franco was een dergelijke studie uit den boze en ook na zijn dood werd grondig onderzoek niet gestimuleerd om 'oude wonden niet open te rijten'. Omdat Marco deze collectief genegeerde groep van Spaanse slachtoffers van de holocaust een gezicht gaf, kon hij in dit klimaat gedijen.

Ondanks de aanvankelijke twijfel van Cercas om 'bedrieger' Marco onder de loep te nemen, voerde hij een diepgravend onderzoek naar diens praktijken. Zijn belangrijkste ontdekking

houdt verband met de lijst van gevangenen van het Duitse concentratiekamp Flossenburg. Marco beweerde dat hij daar als een van de weinige Spanjaarden gevangen had gezeten. Maar toen Cercas die lijst vergeleek met een kopie van de oorspronkelijke lijst, die in de Verenigde Staten was beland, bleek dat Marco bewust had geknoeid met de namen. Bij een van zijn bezoeken aan het concentratiekamp had hij die lijst opgevraagd en een naam die leek op de zijne aangepast.

De zin of onzin van getuigen

Marco was overigens niet de eerste en laatste bedrieger die de holocaust gebruikte om zich in de belangstelling te werken. De lijst van oplichters die om tal van redenen beweerden vast te hebben gezeten in een Duits concentratiekamp tijdens de Tweede Wereldoorlog is lang. Volgens Cercas kon Marco onder meer op de voorgrond treden door de verering die in de jaren 1970 en 1980 ontstond voor de overlevenden van de oorlog. Historische getuigen verwierven in die tijd een enorm prestige in het publieke debat. Marco wist handig misbruik te maken van zijn positie als 'directe' getuige van de holocaust omdat het publiek op dat moment meer belang hechtte aan herinneringen en minder aan gedegen historisch onderzoek. Cercas noemt hem een protagonist van de herinneringsindustrie. Het publiek luisterde gretig naar persoonlijke verhalen, zich niet bewust van de verzinsels die zich erin hadden genesteld, en Marco voelde perfect aan dat hij daarmee op de voorgrond kon treden. Meer zelfs: hij groeide uit tot een rockster van de herinneringsindustrie.

Cercas beschouwt de herinnering echter als individueel, partieel en subjectief, terwijl de geschiedenis collectief is en de bedoeling heeft totaal en objectief te zijn. De Spaanse schrijver is vernietigend voor wat hij de herinneringsindustrie noemt en spreekt zelfs over de prostitutie van de herinnering die ten onrechte de plaats van de geschiedenis inneemt.

Met zijn boek *De Bedrieger* beweegt Cercas zich op de grens van fictie en non-fictie. Of scherper geformuleerd: de werkelijkheid blijkt de fictie te overstijgen. Cercas doet op boeiende wijze verslag van zijn zoektocht en van de twijfels die hem gaandeweg besluipen. Daarnaast poneert hij interessante opvattingen over de rol van de herinneringsindustrie in de geschiedenis. Tegelijk stelt hij zijn rol als schrijver ter discussie: bedriegt ook de schrijver niet de lezer of wil die net bedrogen worden? Al was het maar omdat de schrijver een fraaie slotsom aan zijn verhaal heeft gebreid!

Willie VERHOYSEN, historicus

- 1 De CNT werd op 6 mei 1977 als laatste vakbond gelegaliseerd maar trok onmiddellijk veel belangstellenden. Dit leidde tot grote argwaan bij de regering en vooral bij minister van Binnenlandse Zaken Villa, die een speciale anti-anarchisteneenheid opzette binnen de politie. Gambín viel als informant van de politie onder de bevoegdheid van Villa. Maar de minister weigerde op het eerste proces te verschijnen. Zo moest hij geen tekst en uitleg geven bij de vragen van de verdediging. Die vroeg zich af hoe het mogelijk was dat de politie binnen 24 uur na de aanslag uit de 10.000 aanwezige manifestanten enkele CNT'ers als verdachte had kunnen aanwijzen. De aanslag op de Scala bleek voor de Spaanse politie een uitgelezen moment om de anarchistische beweging bijzonder hard aan te pakken. In de periode erna werden talloze anarchisten aangehouden en ervan beschuldigd betrokken te zijn bij geweldplegingen.